

Ontdek de wereld van wetenschap

EUROPEAN
MUSEUM
OF THE YEAR

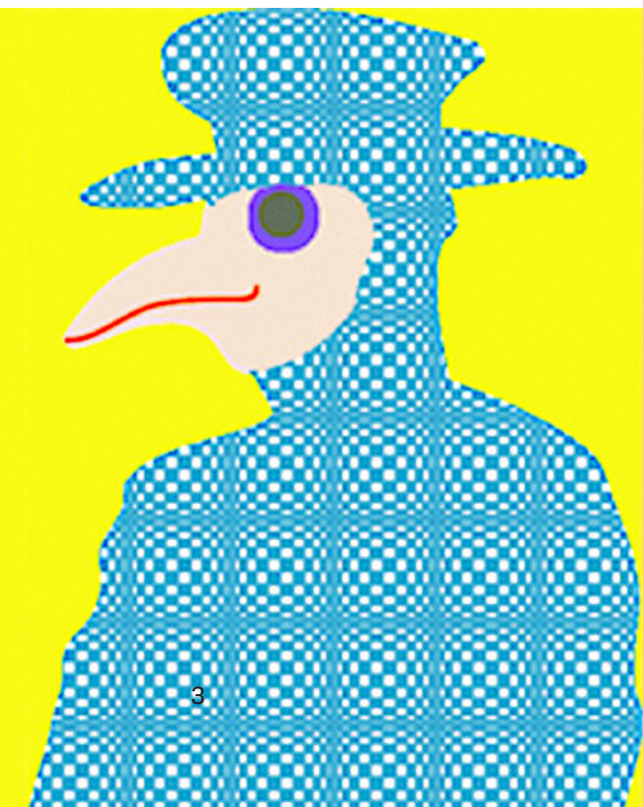
rijksmuseum
boerhaave

Jaarverslag 2020

Jaarverslag 2020

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	5
Tentoonstellingen	8
Nevenprogrammering	16
Educatie	20
Marketing & Communicatie	26
Wetenschap	30
Informatie & Registratie	34
Restauratie & Collectiebeheer	36
Partners	38
Organisatie	42
Bedrijfsvoering & Financiën	46
Colofon	54

Voorwoord

.....

Het jaar 2020 was door de coronapandemie zeer ongewoon, en anders dan we ons ooit hadden kunnen voorstellen. Toch kregen we in de loop van het jaar de vraag van journalisten of we misschien over een glazen bol beschikten?

Een beetje ironisch was het wel: we waren al twee jaar bezig met een tentoonstelling over epidemieën, die op 15 april 2020 zou worden geopend door Koning Willem-Alexander. Maar dat kon niet doorgaan door de uitbraak van een epidemie. Een hele indringende periode in onze recente geschiedenis volgde en die duurt nog steeds voort.

Met de tentoonstelling *Besmet!* wilden we waarschuwen voor een nieuwe onbekende ziekte die zomaar opeens de kop op kan steken. De Wereldgezondheidsorganisatie, WHO, zet sinds 2018 de zogenoemde ziekte X op de lijst van ziektes waarop we ons moeten voorbereiden omdat ze mogelijk tot een internationale noodsituatie kunnen leiden. En toen was daar Corona. De ziekte X kreeg een gezicht. En hoe actueel de tentoonstelling ook was, we werden ook meteen ingehaald door de actualiteit. Waarschuwen was niet meer nodig. We waren met z'n allen diep doordrongen van de impact die een nieuwe infectieziekte kan hebben. In plaats daarvan wilden we ons publiek de kans geven om terug te blikken op de afgelopen tijd. En we wilden wat scherper aanzetten wat de overeenkomsten en verschillen zijn tussen het heden en het verleden. Wat kunnen we leren van het verleden? En hoe kunnen we de kans op een volgende pandemie zo klein mogelijk maken? Ook verzamelden we objecten gerelateerd aan Covid-19 om toe te voegen aan onze collectie, zoals de ampul van de allereerste vaccinatie in Nederland. Zo documenteren we deze indringende periode voor ons nageslacht.

De tentoonstelling *Besmet!* laat heel goed zien wat de visie van Rijksmuseum Boerhaave is voor de toekomst. De komende jaren gaan wij de roemruchte collectie en geschiedenis van het museum nog meer verbinden met de actualiteit en maatschappelijke discussies over de prangende vragen van nu, onder het motto *Podium voor de toekomst*. Dat geeft het museum nog meer maatschappelijke betekenis in een tijd dat de wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen steeds sneller gaan.

< "Plague Dress" door Anna Dumitriu, in samenwerking met The National Collection of Type Cultures

Directeur Amito Haarhuis heet Koning Willem-Alexander welkom en leidt hem rond door de tentoonstelling.

Het is bijzonder hoe het museum zijn missie goed heeft kunnen vervullen in deze turbulente tijd vanwege de tentoonstelling *Besmet!* en de aanverwante programmering.

De gemiddelde bezoekerswaardering van de tentoonstelling was een 8,1.

Daarnaast waren er natuurlijk ook grote uitdagingen: door beperkingen heeft het museum aanzienlijk minder publieksinkomsten kunnen genereren. Dankzij de ontvangst van de aanvullende cultuursubsidie van het Ministerie van OCW, kostenbeheersing en steun van bedrijfspartners hebben we het jaar 2020 financieel toch goed kunnen afsluiten. Rijksmuseum Boerhaave heeft daarnaast voor de 1ste tranche NOW gelden ontvangen, maar zal dit terugbetalen na ontvangst van de aanvullende cultuursubsidie. Gelukkig heeft het museum al het eigen personeel met tijdelijke en vaste contracten in dienst kunnen houden.

Ondanks de sluiting van het museum ontvingen we 63.925 bezoekers, toch nog 55% van het bezoekersaantal van het recordjaar 2019 waarin we 115.835 bezoekers verwelkomden en het museum de European Museum of the Year Award won. De zeer actuele tentoonstelling *Besmet!* heeft hier zeker aan bijgedragen. In totaal ontvingen we 10.664 leerlingen in Rijksmuseum Boerhaave. In 2020 kon de bijzondere educatieve samenwerking met JES Rijnland doorgaan, ondanks dat het museum gesloten was. De WeekendKlas ging op excursie naar buiten om daar opdrachten te maken om deze online klassikaal verder uit te werken. In de WeekendKlas zitten talentvolle leerlingen van 10 tot 12 jaar met een multiculturele achtergrond die 30 zondagen per jaar in het museum aanwezig zijn. Ze krijgen daar aanvullend onderwijs. Door deze samenwerking krijgen we nieuwe doelgroepen in het museum, en organiseren we meerstemmigheid. Dat helpt ons in ons streven om een inclusiever museum te worden.

In 2020 is het museum opnieuw 'Kidsproof' bevonden en de museuminspecteurs waardeerden ons gemiddeld met een 8,6. Kidsproof is een initiatief van de Museumvereniging.

Op 5 oktober werd de Irispenning tijdens de Avond van Wetenschap & Maatschappij uitgereikt door juryvoorzitter Louise Gunning-Schepers aan Lowlands Science. De Irispenning is een samenwerking met de andere wetenschapsmusea NEMO Science Museum en Teylers Museum. Het is een prijs om instellingen, projecten of personen te bekronen die een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de toenemende aandacht voor wetenschap en technologie in de samenleving. Het doel van de musea is om daarmee niet alleen een belangrijke bijdrage te leveren aan het belang van wetenschapscommunicatie, maar ook om originele en effectieve vormen van wetenschapscommunicatie te stimuleren.

Amito Haarhuis,
directeur-bestuurder,
Rijksmuseum Boerhaave

Tentoonstellingen

Campagnebeeld tentoonstelling
Kosmos: Kunst & Kennis

“Rijksmuseum Boerhaave vervult een unieke rol door de wetenschap van vroeger direct te verbinden met de laatste spannende resultaten. Het was een eer voor mij om curator te zijn van de *Kosmos: Kunst en Kennis* tentoonstelling en samen te werken met de uitstekende medewerkers van het museum.”

Ewine van Dishoeck

(Hoogleraar astronomie, in het bijzonder moleculaire astrofysica aan de Universiteit Leiden, lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en buitenlands lid van de US National Academy of Sciences).

Rijksmuseum Boerhaave maakt tentoonstellingen die er toe doen. De tentoonstellingen sluiten aan bij de actualiteit en het maatschappelijk debat, waardoor het museum relevant is en daarmee aantrekkelijk voor onze (potentiële) bezoekers.

We kennen twee typen tentoonstellingen:

1. De *tijdelijke tentoonstelling* met als primaire doelgroep de volwassen bezoeker, maar ook geschikt voor families met kinderen vanaf 8 jaar;
2. De *familietentoonstelling* met als primaire doelgroepen families en het onderwijs, maar ook interessant voor de volwassen bezoeker.

Daarnaast haken we op gezette tijden met diverse kleine pop-up tentoonstellingen aan bij de wetenschappelijke actualiteit.

De coronacrisis miste zijn uitwerking op ons tentoonstellingsbeleid niet. De familietentoonstelling *Spelen met Wiskunde* moest vanwege de 1,5 meter uitgangspunten tijdelijk worden weggehaald en de geplande openstelling van de tentoonstelling *Besmet! over epidemieën vroeger en nu* op 15 april werd uitgesteld. Gelukkig was dit van tijdelijke aard en kon Koning Willem-Alexander de tentoonstelling op 16 juli alsnog openen. *Besmet!* was oorspronkelijk geprogrammeerd tot 14 maart 2021, maar omdat de tentoonstelling zo actueel is, is hij verlengd tot 9 januari 2022. Om kosten te besparen hebben we de voorbereiding van een andere tijdelijke tentoonstelling stopgezet.

Tijdelijke tentoonstellingen

Kosmos: Kunst & Kennis

10 oktober 2019 - 15 maart 2020

In de tentoonstelling *Kosmos: Kunst & Kennis* ervaart de bezoeker dat de fascinatie voor het heelal van alle culturen en alle tijden is. Zowel wetenschappers als kunstenaars hebben de hemel door de eeuwen heen op talloze manieren verbeeld. Prof. dr. Ewine van Dishoeck, de veel gelauwerde Leidse hoogleraar moleculaire astrofysica, vervulde de rol van gastconservator. Ze bracht de verbeelding van wetenschappers en kunstenaars samen, met objecten die het brede spectrum van de Oosterse tot Westerse kunst- en cultuurhistorie, van de Romeinse tijd tot nu besloegen. Ook de interactiviteit werkte uitstekend: een foto van jezelf op de maan, een bijzonder observatorium en de spectaculaire onderdompeling in een nachtelijke hemelgewelf met geprojecteerde afbeeldingen van de sterrenbeelden uit de Leidse Aratea, een perkamenten manuscript van meer dan 1000 jaar oud. Geïnspireerd door de prachtige beelden en de bijzondere verhalen, en geconfronteerd met diverse lockdowns, besloten we deze tentoonstelling een virtueel vervolg te geven dat nog altijd via de website te bezichtigen is.

Besmet! - over epidemieën vroeger en nu

16 juli 2020 - 9 januari 2022

De tentoonstelling kende een ongebruikelijke start. De opening van de tentoonstelling over epidemieën op 15 april werd uitgesteld door de uitbraak van een epidemie. Ook noodzaakte deze het museum tot een actualisering van de invalshoek. In een tijdsbestek van drie maanden realiseerden we een nieuwe bezoekerservaring die de ongekeerde actualiteit van de coronapandemie tot uitdrukking bracht in combinatie met treffende historische parallellen. Aangespoord door de positieve ervaring in *Kosmos: Kunst & Kennis* zochten we opnieuw naar het bijeenbrengen van wetenschappelijk erfgoed en bijzondere kunstwerken. Voor de tentoonstelling kregen we bijzondere bruiklenen uit binnen- en buitenland, zoals de *Plague Dress* van de Engelse kunstenares Anna Dumitriu en het kunstwerk *A Cluster of 17 Cases*, een bruikleen van Blast Theory over de verspreiding van Sars. De historische wasmoules van ziektebeelden uit Dresden en de eigen collectie illustreren hoe de recente gebeurtenissen te vergelijken zijn met wat er in het verleden is gebeurd. De samenwerking met het Nederlands Instituut voor Beeld & Geluid biedt ons de mogelijkheid om de introfilm steeds weer te actualiseren.

NIEUW

Virtuele tentoonstelling

In samenwerking met VRED (Virtual Reality Educatie) is de tentoonstelling *Besmet!* ook virtueel toegankelijk gemaakt op www.Museum360.nl. Dit is mogelijk gemaakt door een subsidie van het Ministerie van OCW.

Podcast serie

Bij de tentoonstelling maakten we een zesdelige podcast serie *Besmet!* die verhaalt over de uitbraken van epidemieën vroeger en nu. Met persoonlijke verhalen over onze samenleving in deze turbulente tijd. Wetenschappers als Marion Koopmans, Hanneke Schuitemaker, Lotte Jensen, Damiaan Denys en Floor Haalboom geven de thema's van de tentoonstelling een extra diepgang, en trekken opmerkelijke parallellen tussen die actuele verhalen en inzichten uit de geschiedenis. De podcast serie is ongekend populair: inmiddels is deze al ruim 14.000 keer gedownload.

Publicatie

In samenwerking met Walburg Pers kwam de publicatie *Besmet! Angst voor de onzichtbare vijand* tot stand. De rijk geïllustreerde publicatie laat zien hoe snel overdraagbare ziekten kunnen leiden tot eenzaamheid, uitsluiting en angst – maar ook tot creativiteit, nieuwe oplossingen en verbondenheid. Experts uit de medische wereld (o.a. Jaap van Dissel en Thomas van Gulik), (kunst)historici (Rob Zwijnenberg en Hugo Schalkwijk) en conservatoren van Rijksmuseum Boerhaave (Ad Maas en Mienieke te Hennepe) verdiepten zich in de thema's van de tentoonstelling en vertelden aan de hand van historische en eigentijdse kunstwerken hoe een ongreepbaar virus van de ene op de andere dag het leven ontwricht.

Zaalfoto tentoonstelling *Besmet!* >

“

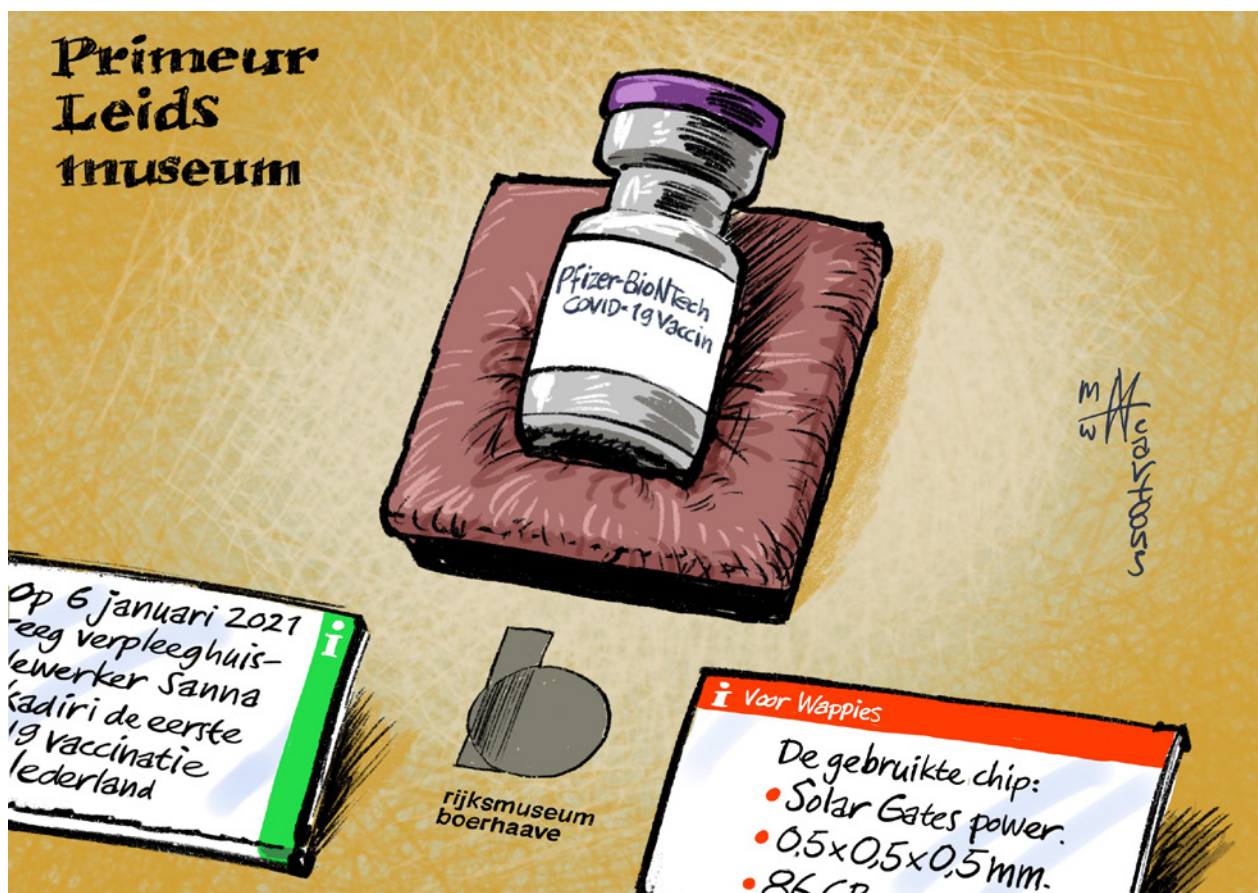
“Museum Boerhaave weet de geschiedenis van de wetenschap op een prachtige manier voor jong en oud toegankelijk en interessant te maken. Museum Boerhaave sluit daarnaast met tentoonstellingen en activiteiten goed aan bij de actualiteit en door de blik op de toekomst laat het museum bovendien zien hoe de wetenschap de uitdagingen waar onze samenleving voor staat, aangaat. Een fantastisch museum, dat perfect bij Leiden, stad van kennis en cultuur past.”

Henri Lenferink

(Burgemeester van Leiden)

”

Boven: Zaalfoto tentoonstelling Besmet! Onder: Cartoon

Boven en onder: zaalfoto's tentoonstelling Besmet!

Familietentoonstellingen

Spelen met Wiskunde

Was gepland tot juni 2021, maar is afgebouwd tijdens de eerste lockdown.

In deze tentoonstelling spelen we in op de jongerencultuur: we nemen helden als uitgangspunt om begrippen als snelheid, tijdmeting, kansberekening, mechanica en navigatie op een aantrekkelijke manier te presenteren. Max Verstappen en Doutzen Kroes, maar ook de tot de verbeelding sprekende strandbeesten van kunstenaar Theo Jansen, illustreren de fenomenen, steeds in combinatie met objecten uit de eigen museale collectie. Ook het speciaal ontwikkelde educatieve programma bij de familietentoonstelling *Spelen met Wiskunde* (onderbouw HAVO/VWO en VMBO) werd goed geboekt.

Pop-up tentoonstellingen

Diabetes type 1 de wereld uit!

28 oktober 2020 - 9 mei 2021

In samenwerking met Stichting JDRF Nederland werkten we aan de tentoonstelling *Diabetes type 1 de wereld uit!* Bezoekers krijgen in een multimediale presentatie de impact van diabetes type 1 op het dagelijks leven van mensen te zien. Ook leren ze over mogelijke oplossingen.

Mensen met diabetes type 1 moeten altijd hun bloedsuikerwaarden in de gaten houden en bijsturen wanneer dat nodig is. Ook wetenschapsjournalist Diederik Jekel, die al sinds zijn zeventiende diabetes type 1 heeft. Het in de hand houden van zijn bloedsuiker is continu een uitdaging en heeft een voortdurende impact op zijn leven. Hoe moeilijk het is om hiermee te leven, deelt hij in de multimediale presentatie. De bezoeker ervaart de dagelijkse impact van diabetes type 1 door in een vraag- en antwoordspel met Diederik zelf belangrijke keuzes te maken in verschillende situaties. De bezoeker ziet direct het effect van de gemaakte keuzes.

Rondreizende tentoonstelling en tentoonstellingen elders

Mechanical Circus

Na eerdere standplaatsen in Europa deed de reizende tentoonstelling het afgelopen jaar Nieuw-Zeeland aan. *Mechanical Circus* was van 1 november 2019 t/m 27 april 2020 te zien in het Puke Ariki Museum in New Plymouth.

De tijd van de zonnewijzers

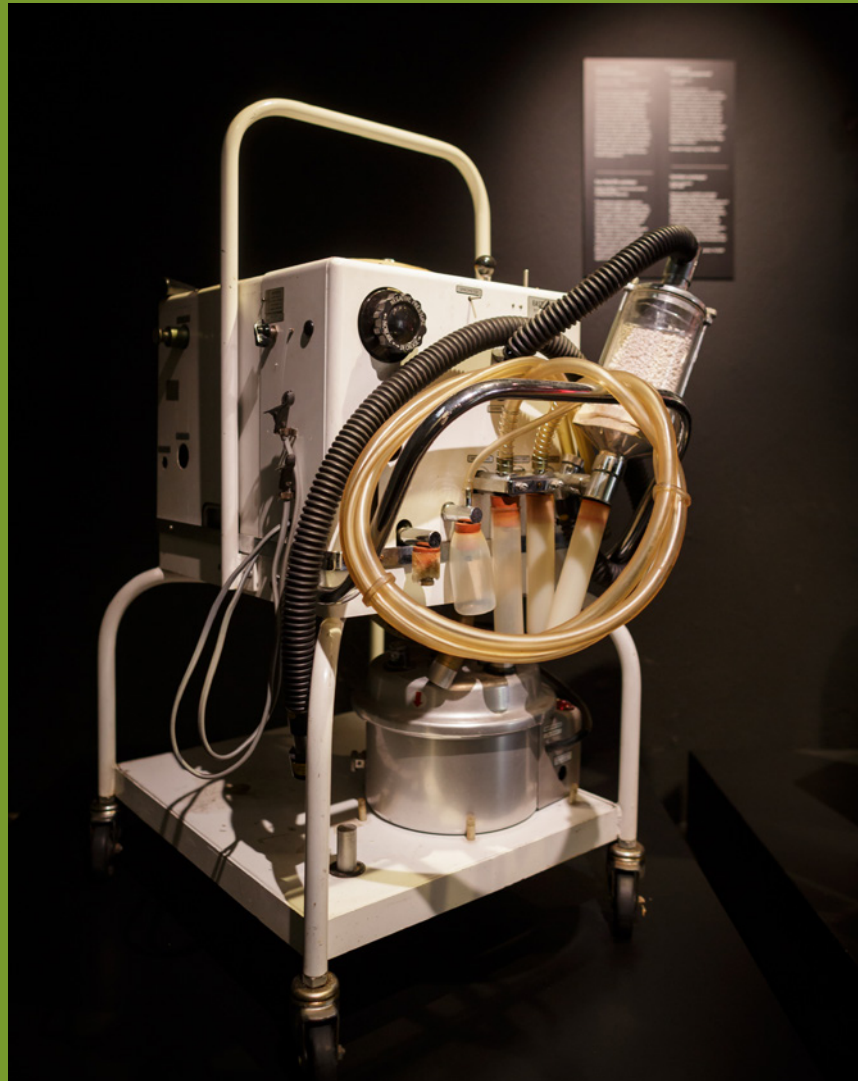
januari t/m juni 2020, Eise Eisinga Planetarium

De tentoonstelling laat de bezoeker kennismaken met het belang van tijdmeting en de rol die zonnewijzers hierin hebben gespeeld. Rijksmuseum Boerhaave gaf belangrijke zonnewijzers in bruikleen en werkte intensief samen aan de totstandkoming van de tentoonstelling in het Eise Eisinga Planetarium in Franeker.

Campagnebeelden van de tentoonstellingen in 2020

Neven- programmering

Beademingsapparaat 'East Radcliffe' uit de jaren 1960 in tentoonstelling *Besmet!*

“Het Boerhaave biedt een platform voor nieuwsgierige mensen die graag doorvragen. Ik hou van dit museum omdat ze ook kleine mensen met grote vragen confronteren. Mensen die uitdagingen zoeken en niet weglopen als het moeilijk wordt. Nieuwsgierigheid is immers de bron van alle kennis. Een bezoek aan Boerhaave stimuleert die intellectuele creativiteit.”

José van Dijck

(Universiteitshoogleraar Media en digitale samenleving aan de Universiteit Utrecht).

De activiteiten en evenementen sluiten vaak aan bij de tentoonstellingsprogrammaring of de actualiteit. Ook sluiten ze aan bij thema's van landelijke insteek. De programmaring van de Museumweek, de Open Monumentendagen en het Weekend van de Wetenschap zijn er voorbeelden van.

De inzet en omvang van evenementen is ambitieus, tot maart kon alle geplande programmaring gewoon doorgang vinden. Daarna gooiden het coronavirus en de lockdowns roet in het eten. Maar er deden zich ook nieuwe kansen voor. We hebben hiermee een nieuw type bezoeker ontmoet. Daarover later meer.

Lezingen

De programmaring verhoudt zich tot het doelgroepenbeleid van het museum. Zo organiseren we lezingen voor de volwassen bezoeker volgens de succesvolle Salon Boerhaave formule, en lezingenreeksen voor de jeugd, in het kader van de MuseumJeugdUniversiteit.

Salon Boerhaave

We organiseren twee Salon Boerhaave lezingenreeksen. In samenwerking met de Museumvereniging organiseren we in het voorjaar een viertal lezingen rondom de tentoonstelling *Kosmos: Kunst & Kennis*. Conservator Tiemen Cocquyt vertelde museumkaarthouders over diverse thema's uit de tentoonstelling. Daarnaast was er in het najaar een lezingenreeks gekoppeld aan de tentoonstelling *Besmet!*.

Salon Boerhaave & Besmet

Vooruitlopend op de openstelling van *Besmet!* sprak viroloog Raoul de Groot op 23 februari 2020 over het coronavirus dat toen nog in aankomst leek. Hij ging in op het verschil tussen feit en fabel, besprak de wetenschappelijke feiten over de verspreiding, de aanpak, de ziekteverschijnselen en raakte aan het nut van het dragen van een mondkapje.

Op 31 oktober gaf professor Daniel Curtis een Engelstalige lezing over de pest. Als kenner van de Lage Landen zette hij uiteen hoe de bevolking zich in vroegere eeuwen voorbereidde op terugkerende epidemieën. Op 12 december stond Covid-19 opnieuw centraal. Ditmaal deelde Jaap van Dissel, directeur van het Centrum voor Infectieziektebestrijding van het RIVM en lid van het Outbreak Management Team, de laatste kennis en inzichten rond het coronavirus. Niet alle geplande lezingen vonden doorgang, twee kwamen door de tweede afgekondigde lockdown te vervallen.

MuseumJeugdUniversiteit

De lezingenreeks van de MuseumJeugdUniversiteit had als vanouds een gevarieerd programma. Dr. Emma Brakkee vertelde over haar passie als wiskundige voor vlakverdelingen, prof. dr. Leo Visser van het LUMC ging als expert op het gebied van infectieziekten in op de actualiteit van het coronavirus en besprak de aanleiding en de totstandkoming van vaccins. Onder de titel 'Zijn diabetespatiënten straks allemaal cyborgs?' belichtte onderzoeker Helga Blauw de veelbelovende mogelijkheden van de ontwikkeling van een kunstmatige alvleesklier voor diabetes type 1 patiënten. Haar lezing sloot aan bij de pas geopende pop-up tentoonstelling over diabetes type 1 en de wereld diabetesdag op 14 november.

Samenwerking

We werken graag en vaak samen met collega-instellingen. Al jaren programmeren we een succesvolle lezingenreeks met Studium Generale van de Universiteit Leiden. Samen met het Lorentz Center organiseren we Engelstalige *public lectures* ter afronding van internationale wetenschappelijke workshops bij het Lorentz Center. Op 28 januari sprak Thijs Bosker over 'Plastic Pollution' en vertelde hoe milieuwetenschappers het risico van plasticvervuiling beoordelen, met een focus op microplastics.

NIEUW

Hybride lezingen

Als alternatief voor de geringe toegestane capaciteit aan toehoorders van lezingen hebben we de livestream omarmd. We hebben professionele technische materialen aangeschaft om lezingen ook via de livestream voor luisteraars en toeschouwers thuis open te stellen. Vanaf september waren we klaar om te beginnen met deze hybride events, waarbij we maximaal 30 bezoekers live in de congreszaal ontvingen en een oneindig veel groter aantal via de livestream bereikten. Heel blij zijn we met de vele complimenten die we kregen van onze bezoekers over de hybride aanpak van de lezingen. Vooral voor oudere bezoekers biedt de livestream de mogelijkheid kennis te blijven opdoen van ons mooie aanbod aan lezingen. Onze livestream gebruikers waardeerden onze programmering gemiddeld met een 8,3 (112 respondenten).

Vakantiewerkshops

De vakantieweken staan vaak in het teken van praktische knutselworkshops voor de jongere bezoekers en vaak sluit de programmering aan bij een van de tentoonstellingen. Zo maakten de jonge bezoekers in de voorjaarsvakantie sterrenlantaarns en zonnestelsels, passend bij de tentoonstelling *Kosmos: Kunst & Kennis*.

De workshops in de zomervakantie stonden volledig in het teken van de tentoonstelling *Besmet!*. Geïnspireerd op de 17de eeuwse pestmaskers fabriceerden kinderen hun eigen pest-snavelmasker. En voor de jongere kinderen was er een microbe kleurplaat. In de herfstvakantie voegden we het altijd populaire maken van een hoestdrankje toe aan de activiteiten.

Evenementen

Evenementen als de Museumnacht en het Leidse Short Film Festival hebben vaak een sterke 'twist' in de programmering en gaan gepaard met ludieke ontmoetingen die bezoekers interesseren die niet vanzelfsprekend tot onze reguliere bezoekers gerekend worden. Op deze manier verleiden we nieuwe doelgroepen om kennis te maken met het museum. Veel evenementen konden door de coronamaatregelen niet doorgaan, of zijn vervangen door digitale alternatieven.

DNA Dialoog

Wereldwijd is er veel discussie over de vraag of we het DNA van embryo's mogen aanpassen. Van oktober 2019 t/m oktober 2020 reisde de DNA-dialoog door het hele land en onderzocht hoe Nederlanders denken over het aanpassen van embryo-DNA. De uitkomsten van alle DNA-dialogen worden in een rapport verzameld en in 2021 aan de minister aangeboden. De laatste dialoog vond in september in Rijksmuseum Boerhaave plaats. Onder leiding van gespreksleider Eef Grob gingen de medisch-ethici Nienke de Graeff en Boy Vijlbrief met de aanwezigen in de zaal en ook met kijkers thuis via de livestream in gesprek.

Veel evenementen konden in 2020 niet doorgaan en zijn vervangen door digitale alternatieven

Wereld Aids Dag

Op 29 november hebben we ter ere van de Wereld Aids Dag (1 december) een middag georganiseerd rond hiv en aids. Onder de titel 'Verhalen uit de frontlinie, verpleegkundige zorg tijdens de Aids-epidemie, 1981-1996' sprak historicus Hugo Schalkwijk over de bijzondere rol van verpleegkundigen. Aanvullend konden de bezoekers de *VR Stigma Experience* ervaren, een virtuele confronterende ontmoeting met persoonlijke verhalen over de diagnose hiv. Het doel is om een dialoog te starten over het verlamme effect van hiv-stigma en hoe we dit effectief kunnen bestrijden.

Educatie

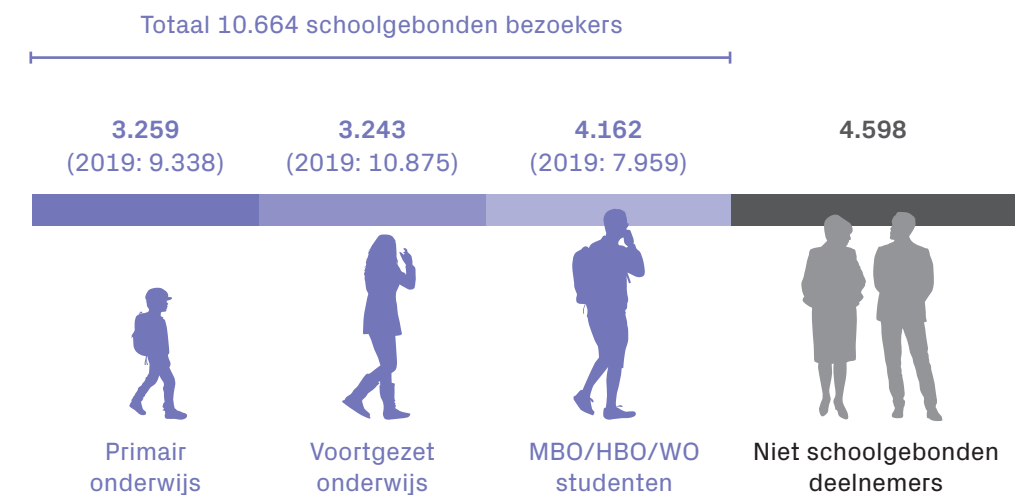

Materiaal van de vakantieworkshop 'Maak je eigen snavelmasker'

Ondanks de twee periodes van totale lockdown, en de beperkte mogelijkheden voor ontvangst van schoolgroepen in de periodes ertussen, hebben we toch nog 10.664 leerlingen ontvangen.

Door de strikte naleving van de 1,5 meter voorschriften moesten we ook ingrijpen in de opstelling. *De MaakStudio*, de creatieve doerimte voor het ontwerpen van technische producten, werd gesloten en de educatieve familietentoonstelling *Spelen met Wiskunde* hebben we tijdelijk weggehaald. Gelukkig wisten we voor deze tegenvallende omstandigheden nieuw aanbod te creëren. Het hele museum is, inclusief de tijdelijke tentoonstelling *Besmet!*, virtueel te bezoeken en het onderwijs heeft de beschikking over aantrekkelijk en gevarieerd digitaal lesaanbod. Vanzelfsprekend aangesloten op de kerndoelen met de inzet van ons wetenschappelijk en medisch cultureel erfgoed. Ook voor de kinderen thuis bedachten we leerzame en uitdagende werkvormen.

Aantallen educatieve bezoekers in 2020

Het hele museum is virtueel te bezoeken en het onderwijs beschikt over een gevarieerd digitaal aanbod

Fysiek aanbod

Aangepast bezoek aan het museum

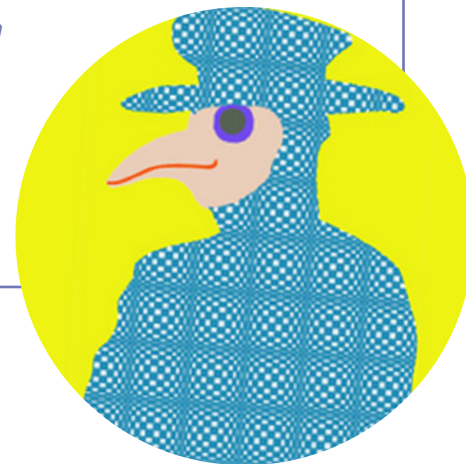
Tijdens de coronapandemie hielden we optimaal rekening met ieders veiligheid. Daarom ontving het museum - buiten de weken dat het museum gesloten was - alleen schoolbezoek op de maandagen en op de overige doordeweekse dagen tot 11.00 uur 's ochtends. Op deze tijden was het museum exclusief geopend voor schoolklassen. Op deze manier konden we scholen én dagbezoekers veilig (gescheiden van elkaar) ontvangen. Het is onze maatschappelijke opdracht om bezoekers te laten ontdekken wat het belang is van wetenschap voor het leven van nu. Met onze tijdelijke tentoonstelling *Besmet! over epidemieën vroeger en nu* zijn we actueler dan ooit. Daarom concentreren we onze onderwijsprogramma's momenteel vooral rond het thema gezondheid voor zowel het primair en voortgezet onderwijs als het middelbaar beroepsonderwijs. Eén uitzondering: vanwege de ongekennde populariteit bieden we voor 3 havo/vwo het programma *Wiskunde A, B of C* aan.

Lesmateriaal bij de tentoonstelling Besmet!

Vanwege de langere looptijd van de tijdelijke tentoonstelling *Besmet!* besloten we om alsnog een bijbehorend educatief programma te ontwikkelen. Met opdrachtenboekjes voor de bovenbouw van havo/vwo en het mbo bezoeken de leerlingen/studenten zelfstandig de tentoonstelling. De scholen waarderen dit onbegeleide programma. Het biedt de school meer vrijheid dat leerlingen de tentoonstelling individueel kunnen bezoeken met een opdrachtenboekje.

Uitgelicht: het MBO

Door de nabijheid van het mboRijnland in Leiden is de samenwerking de afgelopen jaren al geïntensiveerd. Vooral onze medische collectie in de themazaal Ziekte & Gezondheid leent zich voor de studenten Gezondheidszorg. In navolging van een geslaagde samenwerking rond het educatieprogramma *Handen uit je mouwen* hebben we de leerlingen ditmaal uitgenodigd om animaties voor de tentoonstelling *Besmet!* te maken. In totaal werkten 19 studenten van de opleiding Graphics/Media-vormgeving van het mboRijnland aan vier animaties. Deze zijn op de digitale magazines in de tentoonstelling en op de museumwebsite te bekijken.

NIEUW Digitaal aanbod

Aangespoord door de coronacrisis is het museum vanaf 2020 ook digitale producten gaan ontwikkelen voor scholen. In samenwerking met de organisatie VRED (Virtual Reality Educatie) zijn de vaste presentatie en de tijdelijke tentoonstelling *Besmet!* virtueel toegankelijk gemaakt op www.Museum360.nl. Het hele museum is in hoge resolutie 360-graden-foto's gefotografeerd. Leerlingen kunnen met een VR-bril het museum bezoeken en de vele vragen die ze op hun route tegenkomen beantwoorden. In 2020 hebben we ons toegelegd op algemene vragen, in 2021 maken we de koppeling met de bijbehorend lesprogramma's. In de realisatie van passend digitaal onderwijs hebben we de kennis en adviezen van specialisten van Erfgoed & Onderwijs bij Kennisnet en docenten benut. Het digitaal ontsluiten is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van het Ministerie van OCW.

“Ik wil graag ambassadeur voor het museum zijn omdat jullie focus en aanpak om wetenschap bij de middelbare scholieren te brengen mij erg aan het hart ligt. De mogelijkheid die jullie bieden om in de huid van de wetenschapper te kruipen en op die manier betrokkenheid te creëren met de grote vraagstukken die voor ons liggen. Mijn klein-zoon van 9 wil niets liever dan weer een bezoekje brengen aan het Boerhaave Museum.”

Pedro Tetteroo

(Vice President & General Manager at Centocor BV)

Primair onderwijs: Ik weet 't!

Gesprekken met leerkrachten van het primair onderwijs wezen uit dat digitaal onderwijs aantrekkelijk is als er video's of virtuele gastlessen aan gekoppeld worden. Zo ontwikkelden we de videoserie *Ik weet 't!* Hierin staan bepaalde objecten uit onze collectie centraal, waar we praktische vragen en doe-opdrachten bij ontwikkelen. In de opdrachten sluiten we natuurlijk aan bij de kerndoelen en we maakten handig gebruik van onze al eerder ontwikkelde thuisopdrachten. Aangespoord door de goede ontvangst, experimenteren we voor het komende jaar met virtuele gastlessen waarbij de museumdocenten op zaal in gesprek gaan met de leerlingen over de aanwezige bijzondere objecten en hun betekenis.

Voortgezet onderwijs en mbo

Ook uit de gesprekken met docenten uit het voortgezet onderwijs en het mbo bleek dat het virtuele museum zeer welkom is en vanwege de actualiteit de virtuele rondgang door de tijdelijke tentoonstelling *Besmet!* met alle prikkelende vragen hoge ogen gooit.

Binnen- en buitenschools leren

Verwonder om de hoek

Rijksmuseum Boerhaave participeert in de langjarige samenwerking van Leidse musea en andere culturele partners in het programma Cultuureducatie met Kwaliteit. In dat kader neemt het museum deel aan het project Verwonder om de Hoek, een vervolg op het *Verwonderpaspoort*, in 2018 bekroond met de Museumeducatieprijs van de Museumvereniging. Binnen het project Verwonder om de Hoek zorgen de Leidse musea ervoor dat 'natuur, wetenschap en techniek' een volwaardige plek krijgen binnen het aanbod van cultuureducatie. We zetten in op meer verbinding tussen binnen- en buitenschools leren. We maken die verbinding zichtbaar op een online platform. Leerkrachten, ouders/verzorgers, culturele instellingen en kinderen gebruiken het platform om te ontdekken wat de regio Holland Rijnland op het gebied van cultuureducatie te bieden heeft. Naast het boeken van activiteiten dient het online platform voor het professionaliseren van leerkrachten en culturele instellingen en maakt het schooloverstijgende activiteiten in de wijk zichtbaar. Leerlingen vinden hier de Verwonderwereld met verdiepende opdrachten. We hebben een app ontwikkeld waarmee kinderen in hun eigen wijk op expeditie kunnen gaan. Het verbinden gebeurt ook door middel van zogenoemde leerecosystemen, waaronder de Verwonder om de Hoek-projecten. Hierin zetten kinderen steeds een volgende stap in hun passie of interesse. Focus ligt hierbij op wijken met scholen waar relatief veel kinderen in achterstandsposities wonen om kansengelijkheid te vergroten.

In 2020 was Rijksmuseum Boerhaave tijdens de pilot actief in de wijk Leiden Zuid-West. Samen met Hortus botanicus Leiden organiseerden we een zesdelige workshopreeks voor kinderen uit deze wijk. Het overkoepelende thema was wetenschap. Om kinderen te interesseren voor de workshopreeks bezochten we in september diverse scholen in Leiden Zuid-West en gaven daar workshops ter introductie aan de kinderen.

De WeekendKlas en de Zomerschool

In 2018/2019 ging de samenwerking met JES Rijnland van start. JES Rijnland is een Leidse organisatie die zich ontfermt over jongeren (leeftijd 10 - 12 jaar) uit kansarmere omgevingen om hen via een zeer doordacht curriculum in een tijdsbestek van twee jaar een betere aansluiting met de maatschappij te bieden. Rijksmuseum Boerhaave is de samenwerking aangegaan rond de onderdelen WeekendKlas en Zomerschool.

In een tweejarig traject verkennen we, met steun van het VSBFonds en Fonds 1818, de kansen om de kinderen zich thuis te laten voelen in het museum en om als museum van deze kinderen te leren. Het museum verzorgt een aantal gastlessen op de zondagochtend en leidt de kinderen uitgebreid rond door het museum. Speciale aandacht hadden we voor de onderwijslokalen waar de kinderen van de WeekendKlas op de zondag verblijven. Met de schenking van een naturaliën collectie voor educatieve doeleinden gaan we samen met de kinderen deze educatieve ruimtes omtoveren tot een rariteitenkabinet. In de zomer van 2020 vond de tweede editie van de Zomerschool plaats. Rond het thema Water ontwikkelden we, samen met JES Rijnland, een volledig nieuw aanbod. De Zomerschool is erg populair onder kinderen. Er stonden veel kinderen op de wachtlijst.

Marketing & Communicatie

'Aids Memorial Quilt', 1992, te zien in tentoonstelling *Besmet!*

Hoewel de bezoekersaantallen van het fysieke museumbezoek door de coronacrisis sterk afnamen, liet het gebruik van onze digitale communicatie-instrumenten een grote stijging zien. Met het vergroten van het online aanbod is een nieuwe en succesvolle weg ingeslagen naar het bereiken van bestaand en nieuw publiek. Een mooie en bemoedigende uitkomst in dit grillige jaar.

Free Publicity

In 2020 waren we bijna continu in de pers aanwezig. Dit kwam onder meer door de succesvolle tentoonstelling *Kosmos: Kunst & Kennis* in het eerste kwartaal, de zeer actuele tentoonstelling *Besmet!* en zeker ook door de koninklijke opening in juli 2020.

Hoewel het totale bereik van offline en online (90.749.319) daalde ten opzichte van 2019 (146.850.790) steeg de waarde die deze aanwezigheid vertegenwoordigt enorm: van €2.843.197 in 2019 naar €5.666.430 in 2020.

Website

De website benadrukt de kracht van het ontdekken, en belicht op speelse wijze de werelden zoals die in het museum te zien zijn.

Het websitebezoek steeg ten opzichte van 2019. Het aantal unieke bezoekers was 194.048 (171.316 in 2019), en het aantal bezoeken was 345.615 (245.379 in 2019). De stijging heeft deels te maken met het succes van *Besmet!* en de verplichting om online te reserveren. Daarnaast hebben de grotere inzet op online campagnes en de online strategie ook sterk bijgedragen aan deze stijging. Het online aanbod is sterk gestegen, waardoor een bezoek aan de website bevorderd werd.

De website benadrukt de kracht van het ontdekken en belicht het museum op een speelse wijze

Gedurende de sluiting van het museum is veel nieuw online aanbod ontwikkeld met educatieve opdrachten voor kinderen van de basisschoolleeftijd, webinars en longreads over de collectie en actualiteiten door conservatoren, columns van de directeur, beeldverhalen over de collectie, de virtuele tentoonstelling *Kosmos: Kunst & Kennis*, rebussen over de collectie en wetenschappers op social media.

Afgelopen jaar is de website sterk geoptimaliseerd. Met onder meer een betere toegang tot het zoeken in de collectie. Er is tevens een gebruikersonderzoek uitgevoerd. Daaruit blijkt dat de website goed beoordeeld wordt, namelijk met een 8,2. Overigens is bijna de gehele collectie digitaal toegankelijk via de website.

Social Media

De statistieken van de social media zijn in 2020 gestaag gestegen. De grote stijger in dit segment is YouTube, van circa 300 naar 4.300 vertoningen. Het is het gevolg van een verschuiving in de strategie. We leggen een grotere nadruk op het maken van bewegend beeld. Een ander belangrijk succes is een stijging van 70% volgers op LinkedIn (956 in 2019 naar 1.627 volgers in 2020).

Waardering

Het is een kleine tegenvaller dat het waarderingcijfer in 2020 is gedaald van 8,6 naar 8,1. De lagere beoordelingen door kinderen (bron: MuseumKidsInspecteurs) en door bezoekers met kinderen (bron: bezoekersonderzoek) vallen deels te verklaren door de vele interactieve onderdelen die we door de coronamaatregelen hebben uitgezet, en de familietentoonstelling *Spelen met Wiskunde* die we hebben gesloten. Daar staat tegenover dat de NPS (NetPromotorScore) opzienbarend gestegen is. Onze score van 50,5% steekt heel gunstig af bij de gemiddelde NPS van de museumsector: 45,5%.

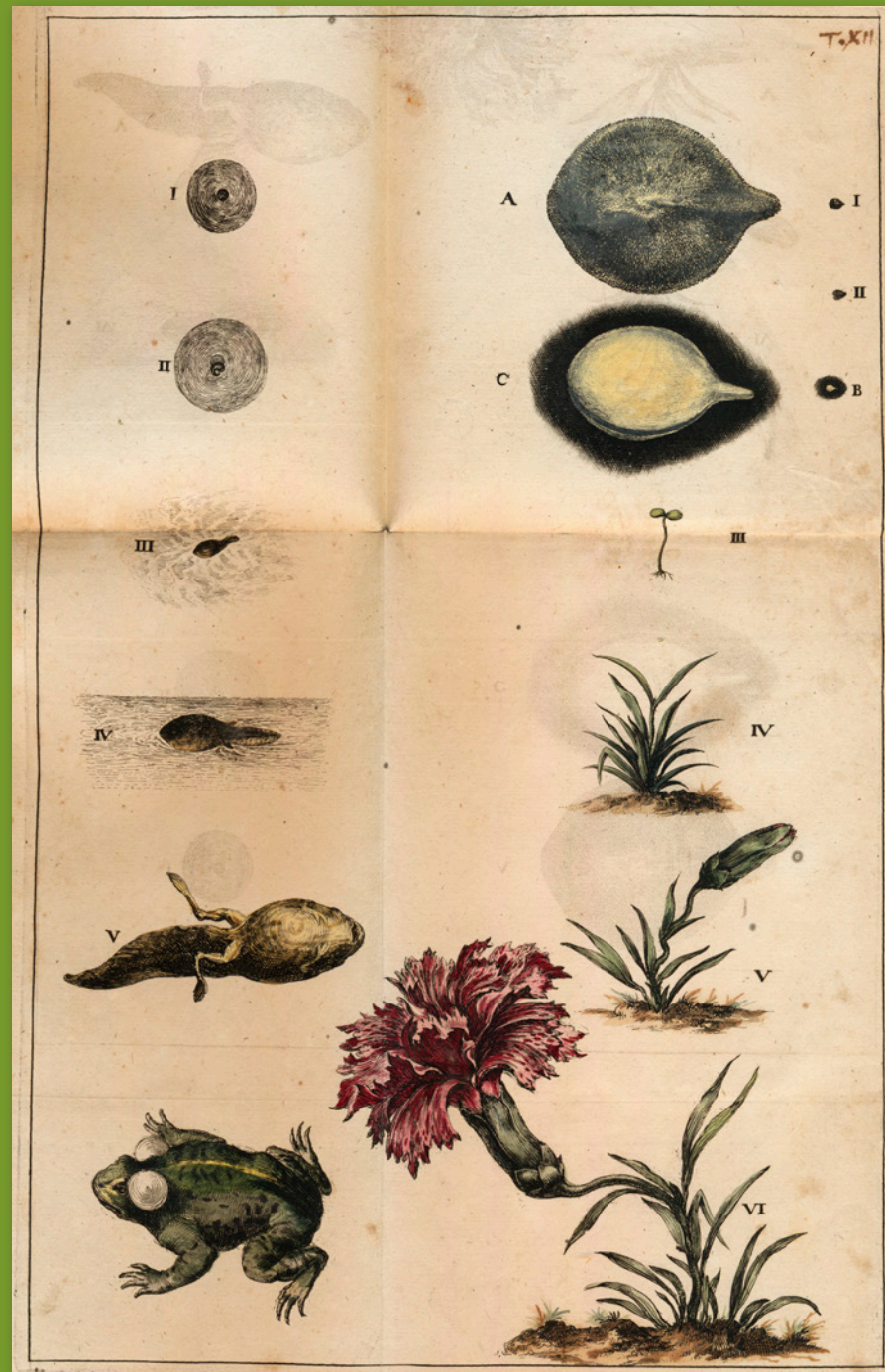
Online bereik 2020

Websitebezoeken	345.615
Websitebezoekers	194.048
LinkedIn-volgers	1.627
YouTube-weergaven	4.300
NPS score	50,5%

Campagnebeeld tentoonstelling *Besmet!* in straatbeeld >

Wetenschap

“De objecten van Rijksmuseum Boerhaave verbazen en ontroeren.”

Robbert Dijkgraaf

(Directeur van het Institute for Advanced Study in Princeton, USA)

Collectie & onderzoek

De conservatoren van Rijksmuseum Boerhaave verrichten naast hun inhoudelijke bijdragen aan onderwijs, tentoonstellingen en lezingen ook wetenschappelijk onderzoek. In 15 publicaties en 23 voordrachten hebben de conservatoren over de collectie en hun onderzoek ernaar geschreven en gesproken, met bijzondere aandacht voor de inclusiviteit in de tentoonstelling.

Verzamelbeleid en collectiebeleidsplan

Met het denken over het vernieuwen van het verzamelbeleid hebben we stappen gezet. Met een eerste nota en een aanzet voor een nieuw collectiebeleidsplan zullen we in 2021 zowel een definitief verzamelbeleidsnota als een nieuw en aangescherpt collectiebeleidsplan afronden.

Collectie Rijksmuseum Boerhaave

126.000 objecten

Nieuwe aanwinsten

In totaal groeide de collectie in 2020 met 325 objecten, 118 boeken, separaten en archieven, en 744 prenten. Bijzonder te vermelden zijn daarbij:

- Johannes Swammerdam, *Historia insectorum generalis, ofte Algemene Verhandeling van de Bloedeloze Dierkens*. Schenking van dr. S. Wagenaar.

In februari 2020 kreeg Rijksmuseum Boerhaave een bijzonder geschenk. Uit een particuliere verzameling ontvingen wij het boek *Historia insectorum generalis*, geschreven in 1669 door de zeventiende-eeuwse anatoom, microscopie-pionier en insectenkundige Johannes Swammerdam (1637-1680).

Met de aanwinst van deze zeldzame eerste druk bezit de bibliotheek van Boerhaave nu het complete werk van deze boeiende geleerde uit de Gouden Eeuw. Dit specifieke boek is vooral belangrijk als Swammerdams wetenschappelijke beginselverklaring.

Zelfverzekerd en assertief - en in het Nederlands - maakt hij korte metten met de misverstanden die tot dan toe bestonden over de 'bloedeloze dierkens' oftewel insecten. Ze ontstonden niet spontaan uit verrotting, maar kwamen uit een ei, en waren het product van geslachtsgemeenschap zoals (bijna) alle dieren. En ze veranderden niet op wonderlijke wijze van het ene in het andere wezen tijdens hun leven: in de rups en de pop zitten alle onderdelen van de uiteindelijke vlinder al verborgen.

Na lang in privé-bezit te zijn geweest moest dit baanbrekende boekje wel worden gerestaureerd. Dat hebben we kunnen laten doen met een ruimhartige subsidie van de Stichting Boek en Wurm. In oktober 2020 is het boekje aan het publiek gepresenteerd, onder andere met een publiekslezing van Swammerdams biograaf, professor Eric Jorink.

- Frederic Cuvier: Dictionnaire des sciences naturelles, dans lequel on traite méthodiquement des différens êtres de la nature ... : suivi d'une biographie des plus célèbres naturalistes ... Paris : L. Hachette ; Jules Renouard et Cie, 1845. 60 delen, 12 delen platen, 1 deel portretten : illustraties. Schenking: Gorlaeus Bibliotheek.
- Von dem Gebrauch der geometrischen Instrumenten : durch welchen gelehrt wird alle lengen, braiten, weiten, höch und tieffen, so wol ohne calculation, als mit hulff derselben abmässen ... / Alles durch Iohan Sems und Iohan Pietersz Dou in Niederlandischen Sprach beschrieben ; nun ... in Hochteutsch vertiert durch Sebastianum Curtium. Amsterdam : bey Wilhelm Jansz, 1616.
- Een vlinderkast en een torrenkast die sinds 1961 in bruikleen waren van het Koninklijk Huisarchief zijn in 2020 aan de collectie overgedragen evenals een portretbuste van Herman Boerhaave (P01677) die sinds 1981 in bruikleen was van de familie Stokvis.
- Objecten uit de collectie van het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde, alsook een complete verzameling van ex libris van Nederlandse medici, een collectie prenten en portretten.

“Het Rijksmuseum Boerhaave laat zien dat wetenschap de basis was en is voor het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. De vragen van nu, zoals klimaatverandering en mondiale gezondheidsbedreigingen, zijn onbekend terrein, maar de routekaart is gelijk gebleven: wetenschappelijk onderzoek. Het museum heeft de belangrijke maatschappelijke opgave om de waarde van de wetenschap te laten zien en een nieuwe generatie te inspireren. Met het podium voor de toekomst wordt deze taak op een fantastische manier uitgevoerd.”

Siep Wijzenbeek
(directeur FIN, Fondsen in Nederland)

”

Modern verzamelen

Rijksmuseum Boerhaave geeft de komende jaren prioriteit aan het verzamelen van modern erfgoed van wetenschap en geneeskunde. Het verzamelbeleid zal zich focussen op de periode van 1900 tot nu. In het kader van dit modern verzamelen zijn in 2020 de volgende objecten geacquireerd:

- Eerste antilichaam tegen SARS-CoV-2, Universiteit Utrecht.
Op 23 februari 2020 om kwart over vier 's middags deed Dr. Raoul de Groot een bijzondere uitspraak in Rijksmuseum Boerhaave. Op een vraag hoe lang het zou duren voor er een vaccin zou zijn, schatte hij een periode van anderhalf tot maximaal twee jaar in. Van de aanwezigen kon of wilde niemand hem geloven. Hij sprak deze voorspelling uit bij een lezing in het museum over het nieuwe virus dat in China was uitgebroken. We weten nu dat zijn voorspelling behoorlijk accuraat bleek te zijn. Zijn aanwezigheid had een mooi bijeffect voor het museum: het museum legde een goed contact met de afdeling Virologie van de faculteit Diergeneeskunde in Utrecht. Op die afdeling is het eerste antilichaam gemaakt tegen het SARS-CoV-2 virus. Antilichamen zijn een eerste stap op weg naar een vaccin. Het verhaal is extra bijzonder als we weten dat de antilichamen gemaakt werden door een Chinese collega van Raoul de Groot. De antilichamen zijn geschonken aan het museum en te zien in de tentoonstelling *Besmet!*

Het museum geeft de komende jaren prioriteit aan het verzamelen van modern erfgoed van wetenschap en geneeskunde

- Gehaakt mondkapje en wc-rol gemaakt door BN'er Karin Bloemen. Laat de maatschappelijke impact van de ziekte zien, omdat dit een uitdrukking is van samen helpen tegen corona.
- Gepersonaliseerde beschilderde klompen door tattoooshop Bob in Rotterdam. Op de IC's was het in de eerste golf een probleem dat mensen elkaar niet meer konden herkennen. Door de IC klompen in persoonlijke stijl te beschilderen (door de tattoooshop medewerkers die toch in lockdown zaten) werd de corona verpleegafdeling van het Erasmus Ziekenhuis in Rotterdam geholpen. Een mooi voorbeeld van burgers en medici die samen een oplossing vinden.
- Ook heel interessant zijn de minirobots die we van de Technische Universiteit Eindhoven hebben gekregen. Het zijn de kleinste robots die op licht werken in Nederland.
- Kunstmatige Alveesklier, ontwikkeld door uitvinder Robin Koops.
Vorig jaar werd de kunstmatige alveesklier van Robin Koops verkozen tot Nationaal Icoon door het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, als één van de meest innovatieve ontwikkelingen in Nederland. Deze uitvinding kan het leven van mensen met diabetes een stuk aangenamer maken. Vijftien jaar geleden begon Robin Koops, zelf diabetespatiënt, in zijn schuur aan de ontwikkeling van de kunstmatige alveesklier. De alveesklier is onder andere verantwoordelijk voor de suikerspiegel in ons lichaam. Een heel gevoelig mechanisme dat bij mensen met diabetes niet meer werkt zoals het zou moeten werken. Het eerste apparaat dat hij op zichzelf testte had de afmeting van een koelkast en stond op een verrijdbaar wagentje. Tegenwoordig is het vele malen kleiner, iets dikker en groter dan een mobiele telefoon. Nu wordt deze innovatie opgenomen in de rijkscollectie van Rijksmuseum Boerhaave.

Informatie & Registratie

Zilveren borstbeeld van E. Jenner op inktpot onder een stolp (1872), nu in tentoonstelling Besmet!

Zichtbaarheid

Het fotograferen van de collectie is gestaag doorgedaan; 96% van de collectie is nu van een foto voorzien. Om de collectie nog beter zichtbaar te maken, werkt Rijksmuseum Boerhaave samen met NEMO Science Museum, Teylers Museum en het Universiteitsmuseum Utrecht aan een nationaal wetenschapshistorisch digitaal platform. Door de afzonderlijke collecties samen te voegen, maken we de samenhang van de verschillende gebieden en objecten beter inzichtelijk.

Diverse conservatoren hebben zich in het jaar van sluiting begeven op het pad van de social media; er zijn vlogs en blogs opgenomen met uiteenlopende verhalen over de collectie. Ook is er de nodige verdieping toegevoegd aan diverse collectiebestanden.

Het bruikleenverkeer lag, zelfs met de lange periodes van sluiting, niet geheel stil. Het aantal bruiklenen betrof ondanks de pandemie toch nog 376 objecten.

Auteursrechten

Het thuiswerken bood een kans ons eindelijk te verdiepen in de auteursrechten op historische foto's. Een project wat heel lang was blijven liggen.

Het auteursrecht is een internationaal geldig recht en duurt in Europa tot 70 jaar na het overlijden van de maker. Of als een rechtspersoon de auteursrechthebbende is, tot 70 jaar na eerste openbaarmaking. Zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende (of diens erven) mag een foto niet gepubliceerd worden; ook niet in onze online collectiedatabase.

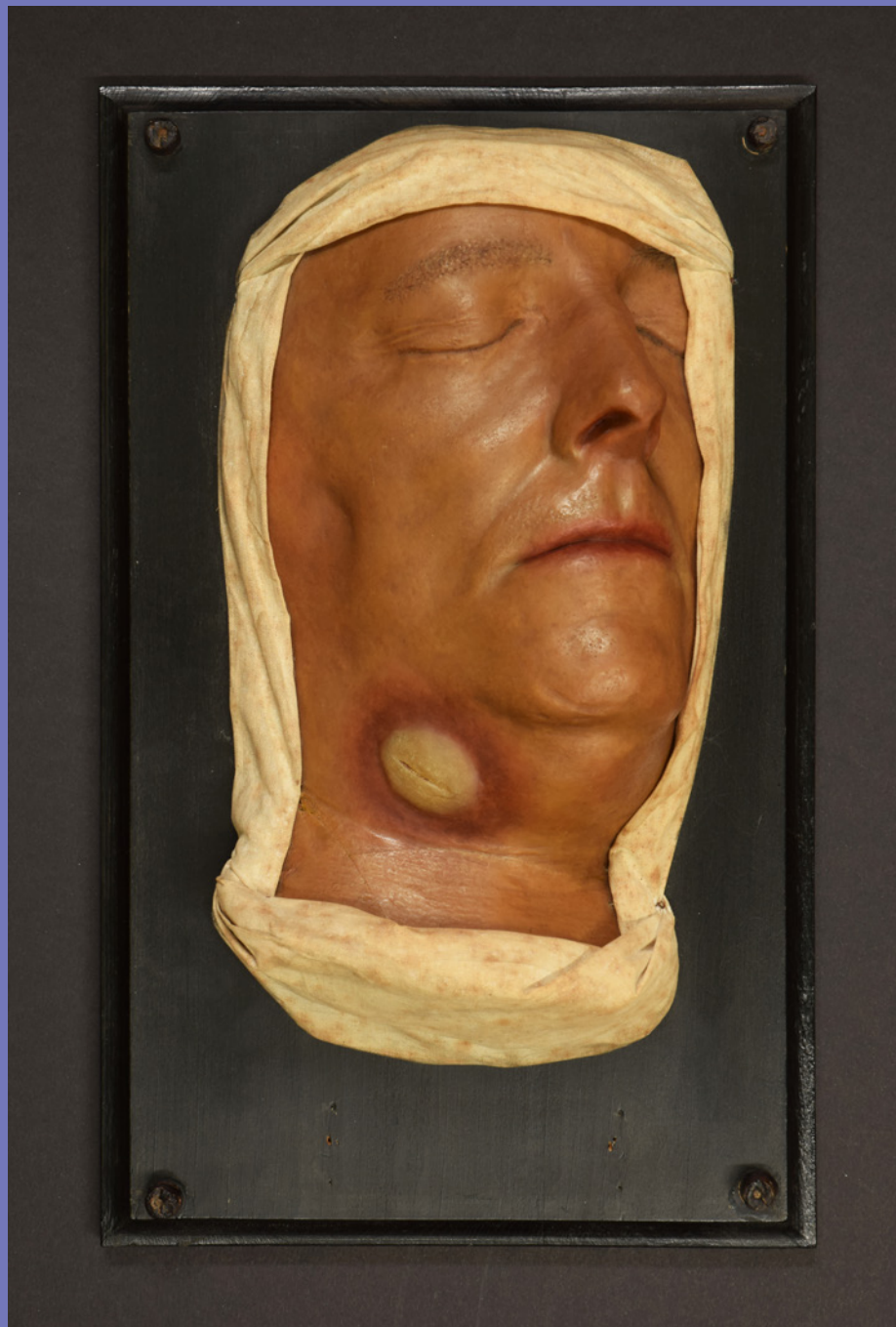
Een zeer tijdrovend project omdat dit uitgangspunt bij elke individuele foto moet worden uitgezocht. Daarom benaderen we het in fasen. Een eerste stap was om van de al bekende fotografen gegevens uit te zoeken en deze vast te leggen. Het betreft hier zo'n 700 namen en meer dan 3000 foto's. Deze stap nadert nu zijn voltooiing. De uitkomst tot nu toe: op fotografisch werk van ca. 180 makers rust auteursrecht. Dit heeft als consequentie dat sommige foto's helaas niet meer actief getoond worden in onze database (ze zijn 'uitgevinkt'), voor een deel ontbreken eenduidige gegevens en is vervolgonderzoek nodig.

Een groot bijkomend voordeel van dit intensieve werk was dat de datering van vele foto's kon worden aangescherpt.

In een van de volgende stappen gaan we zoeken of een maker te achterhalen is en welke rechten van toepassing zijn. Een omvangrijke opdracht omdat het circa 9000 foto's betreft. Een naar verwachting tijdrovende aangelegenheid maar, vanwege de gelijktijdige conserveringslag, beslist een zeer waardevolle.

Voorbeeld: De prachtige foto's van Johan Degewij van de astronauten van de eerste maanlanding op rondvaart door Amsterdamse grachten in 1969 (P08716) of van Koningin Juliana bij de ingebruikname van de radiotelescoop in Dwingeloo in 1956 (oa P09524) moeten helaas worden 'uitgevinkt'.

Restauratie & Collectiebeheer

Gerestaureerde wasmoulage met pestpustel (ca. 1900), nu in tentoonstelling *Besmet!*

Protocol

In 2020 is gewerkt aan een Collectiehulpverleningsplan, dat in 2021 voltooid wordt en onderdeel zal uitmaken van een integraal Veiligheidsplan voor het museum.

Restauratie

Er is in 2020 een uitzonderlijk hoog aantal objecten gerestaureerd: 105. Als gevolg van de sluiting was hier extra tijd voor beschikbaar.

Binnen de medische collectie van het museum bevinden zich 25 zogenaamde medische wasmoules. Dit zijn (historische) driedimensionale afdrukken van patiënten met specifieke ziektebeelden. Deze wasmoules waren vooral in de negentiende en twintigste eeuw een belangrijk onderdeel van het medisch onderwijs en publieksvoorlichting. Artsen gebruikten de moules om bijzondere ziektebeelden vast te leggen of om het grote publiek uitleg te geven over besmettelijke ziekten. De moules in de collectie van Rijksmuseum Boerhaave dateren van 1900-1930 en werden vervaardigd in een moulageatelier in Dresden, voor die periode één van de belangrijkste bronnen van hoge kwaliteit moules in Europa. Binnen het restauratieproject zijn vijf wasmoules uit deze belangrijke collectie gerestaureerd en geconserveerd door een specialist op gebied van was. De restauratie dient niet alleen de lange termijndoelen van Rijksmuseum Boerhaave op gebied van beheer en behoud van de collectie, maar vormde ook een belangrijke aanloop naar de tentoonstelling *Besmet!*, waar enkele gerestaureerde moules te zien zijn.

Met steun van de Van der Mandele Stichting werd een deel van de eigen wasmoules gerestaureerd en daardoor geschikt gemaakt voor de tentoonstelling *Besmet!*.

Partners

Vaccinatiemessen van J. Pohl (ca. 1855), nu in tentoonstelling *Besmet!*

De nieuwe stafafdeling Development & Partnerships is op 1 januari 2020 van gestart gegaan. Samenwerken met instellingen en bedrijven is essentieel en getuigt van maatschappelijke verankering. De samenwerking met het bedrijfsleven breiden we verder uit.

Business Club Rijksmuseum Boerhaave

In 2020 zijn we gestart met de Business Club Rijksmuseum Boerhaave. BaseClear B.V. heeft zich hieraan als eerste gecommitteerd en daarmee hebben we meerjarig een nieuwe sponsor binnengehaald.

Partners en programmering

Dat musea in het middelpunt van de actualiteit kunnen staan, bewijst Rijksmuseum Boerhaave. Op 16 juli 2020 opende Koning Willem-Alexander de tentoonstelling *Besmet! over epidemieën vroeger en nu*. De actualiteit van onze tentoonstellingen past ook uitstekend bij externe samenwerking. Deze vormde de reden voor Janssen Campus Nederland van Johnson & Johnson om onze tentoonstelling over epidemieën te steunen. Ook onze partner Zorg & Zekerheid droeg substantieel bij aan deze tentoonstelling. Rondom de opening van *Besmet!* hadden we de gelegenheid om onze stakeholders - zowel particulier als corporate - uit te nodigen voor previews en private views. Voor de tentoonstelling is inhoudelijk samengewerkt met het RIVM, het LUMC, Stichting Biowetenschappen en Maatschappij en de GGD Hollands-Midden. De tentoonstelling wordt ook mede financieel mogelijk gemaakt door het CHDR en de Van der Mandele Stichting.

Corporate partners

Wij koesteren onze huidige corporate partners en richten ons op het verlengen en intensivering van de samenwerking met hen voor de komende jaren. We zijn de sponsoren die ons in 2020 hebben gesteund zeer erkentelijk.

Wij noemen Brill als sponsor van het museum.

CHDR is zowel inhoudelijk als financieel partner van de tentoonstelling *Besmet!*. Daarnaast heeft CHDR zich meerjarig verbonden aan de ontwikkeling van de Life Science & Health Studio.

Cosine measurement systems is sponsor van het remote sensing spel en de visversheidsmeter die beide deel uitmaken van themazaal Grote Vragen, onderdeel van de vaste presentatie.

Galapagos is sponsor van het museum en ondersteunt ons inhoudelijk bij de toekomstplannen voor Podium voor de toekomst.

Met Philips hebben we een samenwerkingsovereenkomst en we tonen de 'Simply Go Mini', de Portable Oxygen Concentrator in themazaal Ziekte & Gezondheid, onderdeel van de vaste presentatie.

Du Prie Bouw & Ontwikkeling heeft ons, naast het reeds bestaande sponsorcontract, extra ondersteund door de restauratie op zich te nemen van het tuberculose huisje. Dit kwam in 2010 in het bezit van Rijksmuseum Boerhaave en vormt een bijzonder educatief object om, als onderdeel van de moderne medische geschiedenis, te vertellen over de vergeten volksziekte Tuberculose (TBC).

Shell ondersteunt ons als hoofdsponsor. Samen hebben we de wens om zoveel mogelijk jongeren en volwassenen kennis te laten maken met de wereld van wetenschap en technologie. Rijksmuseum Boerhaave zal bijdragen aan de sociale investeringsagenda van Shell, waarbij de nadruk zal liggen op sociale mobiliteit. De inhoudelijke aanwezigheid op het Generation Discover Festival 2020, onderdeel van de verbintenis, kon door de Corona-pandemie niet doorgaan. Daarnaast is het partnerschap gericht om samen talentontwikkeling en inclusiviteit op een hoger plan te brengen. Ook biedt Rijksmuseum Boerhaave de klassen 2 en 3 van HAVO en VWO een Jet-Net onderwijsprogramma aan over energie & duurzaamheid, met een koppeling naar de presentatie over energie en klimaat, onderdeel van themazaal Grote Vragen. Tot slot zet Rijksmuseum Boerhaave zich blijvend in voor professioneel beheer en behoud van de bedrijfscollectie van Shell; een belangrijk onderdeel van de (technologie) geschiedenis van Shell. De collectie is in beheer in het museumdepot van Rijksmuseum Boerhaave in Leiden.

Vriendenstichting

We hebben ook aandacht voor onze particuliere vrienden. Het bestuur van de vriendenstichting is nu voltallig en enthousiast aan het werk gegaan om zich samen met ons in te zetten voor onze toekomstambities. Dit jaar hebben we een nieuw CRM systeem ingevoerd dat inzicht en kennis geeft over relaties en financiën van de particuliere werving. We hebben een start gemaakt met mecenas werving om particulieren ook de gelegenheid te geven om onze ambities voor de toekomst te ondersteunen. Het eerdere adoptantenprogramma hebben we succesvol afgesloten.

Fondsen

De fondsenwerving richt zich over het algemeen op het inhoudelijk programma van het museum. Ondersteuning bij educatieve projecten, bij grote en kleine museale presentaties alsook bij restauratieprojecten maken er eveneens deel van uit. In het afgelopen jaar kreeg Rijksmuseum Boerhaave steun voor de onderstaande projecten.

VSBfonds en Fonds 1818

Beide fondsen steunden ons in het project Meerstemmigheid – de educatieve samenwerking met de kinderen van de WeekendKlas en de Zomerschool – programmaonderdelen van Stichting Jes Rijnland Jeugd en Samenleving (JES). De stichting werkt vanuit de overtuiging dat kinderen en jongeren gelijke rechten hebben op kansen, in het onderwijs en in de samenleving. JES streeft ernaar deze kansen te vergroten door ondersteunende, aanvullende en verrijkende programma's voor kinderen en jongeren van 0-18 jaar én hun ouders aan te bieden.

Zorg en Zekerheid

Door steun van Zorg en Zekerheid konden we het onderwijsprogramma *Gezondheid & Ziekte, vroeger en nu* ook in het schooljaar 2020/2021 gratis aanbieden aan de basisschoolleerlingen van de regio Holland-Rijnland.

In de WeekendKlas zitten maximaal 50 kinderen die 30 zondagen per jaar in het museum aanwezig zijn en daar aanvullend onderwijs krijgen. De WeekendKlas biedt nieuwsgierige en ambitieuze kinderen de mogelijkheid hun zelfvertrouwen te vergroten, hun talenten te ontdekken en hun toekomstperspectief te verbreden. Ook tijdens de weken van de Zomerschool werken we met de kinderen aan thematische projecten en doen ze spelenderwijs nieuwe kennis op. In Rijksmuseum Boerhaave stond het thema 'Water' centraal in de Zomerschool 2020. De kinderen verkennen de collectie, doen allerlei proefjes in de waterspeeltuin en gaan op excursie.

OCW

Het Ministerie van OCW steunde de museale sector in het digitaal ontsluiten van de collectie. In samenwerking met de organisatie VRED (Virtual Reality Educatie) zijn de vaste presentatie en de tijdelijke tentoonstelling *Besmet!* virtueel toegankelijk gemaakt op www.Museum360.nl. Het hele museum is in hoge resolutie 360-gradenfoto's gefotografeerd en leerlingen kunnen met een VR-bril het museum bezoeken en de vele vragen die ze op hun route tegenkomen beantwoorden.

Stichting JDRF Nederland

In samenwerking met Stichting JDRF Nederland werkten we aan de pop up tentoonstelling *Diabetes type 1 de wereld uit!*. In een multimediale presentatie krijgen bezoekers de impact van diabetes type 1 op het dagelijks leven van mensen te zien. Ook leren ze over mogelijke oplossingen.

Van der Mandele Stichting

Historische wasmoules over besmettelijke ziektes ontbreken niet in de tentoonstelling *Besmet!*. Een belangrijk deel van de moules uit onze eigen collectie kon met steun van de Van der Mandele Stichting worden gerestaureerd.

Stichting Boek & Wurm

De stichting beheert een fonds dat restauratie en conservering van waardevolle boeken en werken op papier mogelijk maakt. De stichting maakte de restauratie van de belangrijke aanwinst van Johannes Swammerdam mogelijk.

Organisatie

'Untitled Future Mutation' door Luke Jerram. Dit kunstwerk stelt een toekomstig virus voor. Nu te zien in tentoonstelling Besmet!

De missie

Vanuit onze passie voor wetenschap laten we iedereen ontdekken dat wetenschap van onschatbare waarde is voor het dagelijks leven. Dat doen we door:

- De persoonlijke verhalen van de wetenschappers achter de belangrijkste ontdekkingen en uitvindingen te verbinden met onze unieke collectie;
- Mensen te inspireren om een mening te vormen over brandende actuele en toekomstige wetenschappelijke kwesties;
- Nieuwe generaties aan te moedigen hun talenten te ontwikkelen.

Onze visie

In een samenleving waarin wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen steeds sneller gaan, zien wij het als onze opdracht om mensen hierbij te betrekken en te laten zien waar deze ontwikkelingen vandaan komen. Zo ontstaat er meer begrip van wetenschap en de bijzondere prestaties van onderzoek en innovatie.

Code Culturele Diversiteit

Rijksmuseum Boerhaave onderschrijft de Code Diversiteit en Inclusie. Het museum is er voor iedereen en streeft ernaar om voor iedereen een toegankelijke plek te zijn, ongeacht etnische, culturele en religieuze achtergrond, genderidentiteit, leeftijd, opleidingsniveau en beperking.

In de achterliggende jaren heeft het museum al de eerste stappen gezet om diverser en inclusiever te worden. Bij de herinrichting van de museumzalen en de vernieuwingen in entree, horeca en museumwinkel en congresruimte in 2017 is rekening gehouden met mindervaliden; trapliften maken alle zalen bereikbaar, invalidentoiletten zijn aanwezig en in de presentaties is sterk rekening gehouden met de zichtbaarheid, de hoogte van objecten, de tekstlabels en digitale informatie.

In de teksten heeft het museum zich ook gespiegeld aan de richtlijnen uit 'Woorden doen ertoe', een door het Nationaal Museum van Wereldculturen uitgegeven brochure.

Sinds 2019 werkt het museum met JES Rijnland samen om kinderen uit kansarmere omgevingen, veelal ook met een niet-westerse achtergrond, in een tijdsbestek van twee jaar hun zelfvertrouwen te vergroten, hun talenten te ontdekken en hun toekomstperspectief te verbreden.

In samenwerking met Shell en IMC Weekendschool participeert het museum in het programma 'Als beste uit de bus', een geheel verzorgd programma voor basisschoolkinderen uit kansarmere postcodegebieden. Sinds 2020 neemt het museum deel aan het landelijke meerjarige project 'Samen Inclusief' van de branchevereniging VSC. Acht musea wisselen ervaringen uit op het gebied van inclusie, de deelnemers volgen trainingen en verkennen nieuwe mogelijkheden om een inclusiever museum te worden. De hele organisatie heeft in het najaar 2020 de scan Diversiteit en Inclusie gedaan. Deze biedt een eerste vertrekpunt voor de breed samengestelde werkgroep die vanaf 2021 in het museum van start gaat.

Governance

Bij de uitvoering van de activiteiten past Rijksmuseum Boerhaave de principes uit de Governance Code Cultuur toe (2019). In de statuten en in het 'reglement bestuur en toezicht' zijn de organisatie en onderlinge verhoudingen vastgelegd.

Het museum heeft zich verbonden aan de Ethische Code voor Musea van de ICOM. Voor wat betreft de externe inkomsten van (bedrijfs)partners houdt het museum zich aan artikel 1.10 van de Ethische Code, waarin staat: "Ongeacht de bron van inkomsten houden musea controle over de inhoud en integriteit van programma's, tentoonstellingen en activiteiten."

Rijksmuseum Boerhaave is een algemeen nut beogende instelling (ANBI) en publiceert de daarvoor vereiste gegevens op de eigen website.

De werknemers van het museum vallen onder de Museum CAO.

Personeel

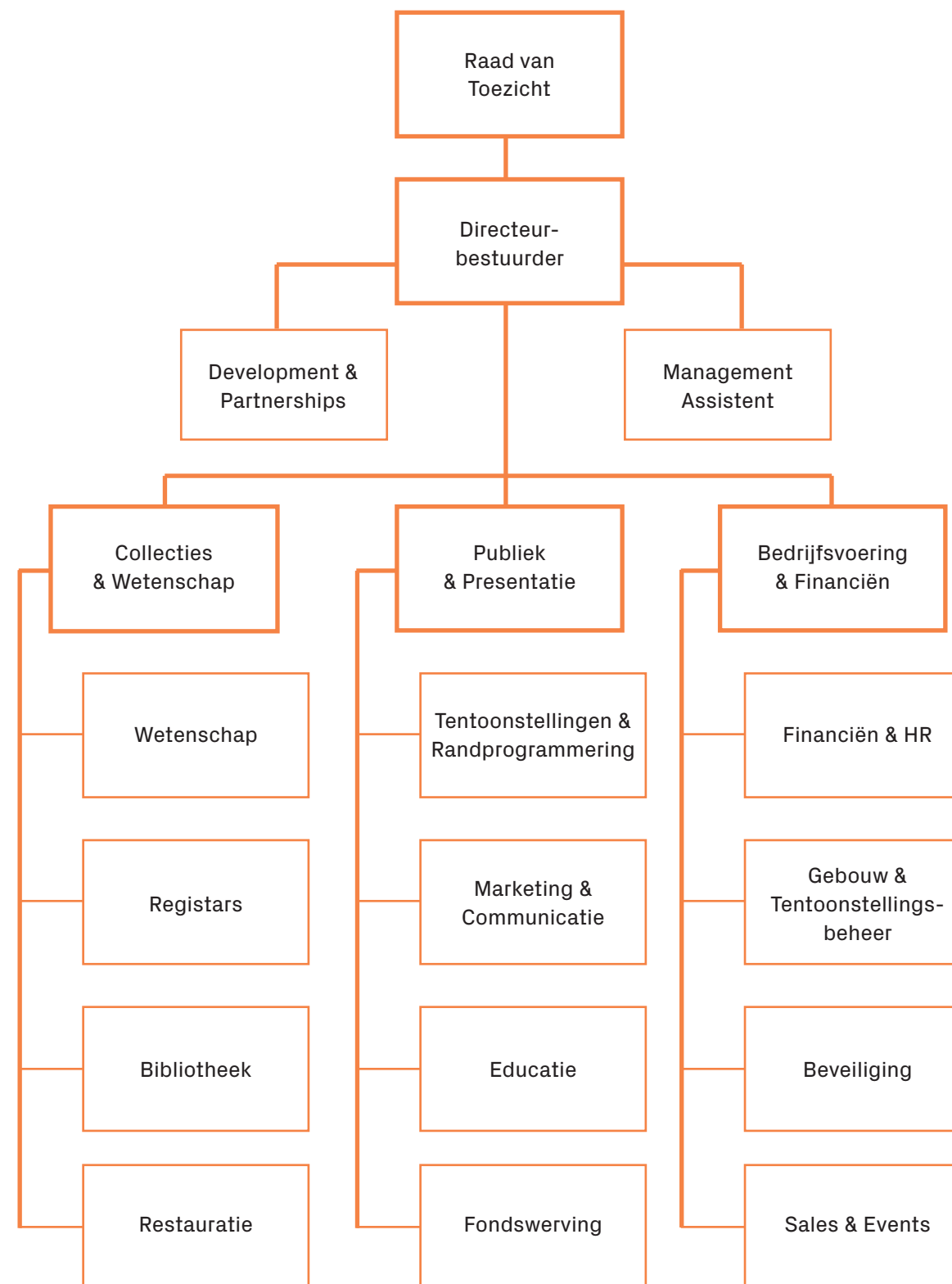
Bestuur

Ir. R.H. (Amito) Haarhuis, MSc/MEd

Raad van Toezicht

- Prof. Dr. A.H.G. (Alexander) Rinnooy Kan (voorzitter)
- Ir. R. (Rein) Willems (financiën/audit, afgetreden 28-09-2020)
- Prof. Dr. R.J. Hamer (financiën/audit)
- Dr. W. Bijleveld (lid)
- Prof. Dr. C.L. (Christine) Mummery (lid)
- Prof. Dr. Ir. I (Ionica) Smeets (lid)

Organogram

Bedrijfsvoering & Financiën

Rijksmuseum Boerhaave aan de Lange Sint Agnietenstraat en het depot aan de Raamsteeg in Leiden.

Beheer en Huisvesting

De huisvesting van Rijksmuseum Boerhaave bestaat uit het museumgebouw aan de Lange Sint Agnietenstraat in Leiden en twee depots: het depot aan de Raamsteeg in Leiden en een MIBO loods in Alphen aan den Rijn. Alle gebouwen zijn eigendom van het Rijksvastgoedbedrijf en worden gehuurd.

Sinds 2017 heeft Rijksmuseum Boerhaave het onderhoud en de instandhoudings-investeringen voor het museumgebouw en het depot in Alphen aan den Rijn in eigen hand. Voor het depot aan de Raamsteeg ligt dat anders. Daar maken we nog altijd gebruik van de diensten van het Rijksvastgoedbedrijf.

Stand van zaken

Het museumgebouw is een rijksmonument en in goede staat. Als onderdeel van de meerjarenonderhoudsplanning staat het schilderwerk van het gebouw op de planning en het vaste- en wifi netwerk is hoognodig aan vervanging toe. Dit zal een grote investering vergen in onder andere nieuwe access points. Ook het depot aan de Raamsteeg is een rijksmonument en tevens in goede staat. In 2019 is er nog veel in beveiliging geïnvesteerd. Wel is het gebouw niet erg functioneel in gebruik en wordt het samen gehuurd met Rijksmuseum van Oudheden. Het depot in Alphen is klimatologisch verre van ideaal.

Het hebben van twee depots op grote afstand van elkaar is zeker niet optimaal. Vanuit Rijksmuseum Boerhaave bestaat dan ook de wens om samen met het Museum van Wereldculturen, Museum De Lakenhal en het Wereldmuseum Rotterdam een nieuw gezamenlijk Collectiecentrum in Leiden te realiseren. Een businessplan is gemaakt en we willen in 2021 tot besluitvorming overgaan.

Met het aanstellen van een nieuw hoofd Gebouw- en Tentoonstellingsbeheer beschikt de organisatie over belangrijke expertise om aan al deze collectie gerelateerde verantwoordelijkheden goed invulling te geven.

Sales & Events

De coronacrisis had grote gevolgen voor de ontvangst van de bezoekers. We hielden optimaal rekening met de richtlijnen van de Rijksoverheid, het RIVM en de Museumvereniging om de veiligheid van onze bezoekers te waarborgen. Daarom werkten we met tijdsloten met een maximumcapaciteit, verplichte looproutes en veel extra hygiënische voorzieningen in het hele museum.

Het gebruikelijke samenspel met de collega's van beveiliging alsook de extra inzet van vrijwillige gastheren en gastvrouwen waren door de bijzondere omstandigheden extra belangrijk om het museumbezoek voor onze bezoekers zo veilig mogelijk te maken. Het museum leent zich onder gewone omstandigheden uitstekend voor zakelijke bijeenkomsten en kleine en grote evenementen. Dit jaar ondervond de zakelijke verhuur veel hinder door de lange periodes van sluiting.

Wet- & regelgeving

De wet- en regelgeving is doorlopend aan verandering onderhevig. Dit doet een permanent beroep op de organisatie om hier bewust van te zijn en te monitoren wat er de impact van is.

Een belangrijk maatschappelijk onderwerp is duurzaamheid, waarvoor de doelstellingen zijn vastgelegd in de Klimaatwet. Als wetenschapsmuseum zijn wij het aan onze stand verplicht om duurzaamheid hoog op de agenda te zetten. Voor Rijksmuseum Boerhaave betekent dit waarschijnlijk extra investeringen en het is de vraag hoe die te financieren. Het museumgebouw is een Rijksmonument en wordt gehuurd van het Rijksvastgoedbedrijf en het is niet altijd even scherp te bepalen wie welke kosten voor duurzaamheid zou moeten dragen. Rijksmuseum Boerhaave neemt deel aan een mooi initiatief om voor de deelnemende Rijksmusea een duurzaamheidsagenda te gaan opstellen.

Onzeker is wat de toekomstige impact van de coronamaatregelen zal zijn

De coronamaatregelen hebben inmiddels een wettelijke basis gekregen waar wij als museum mee te maken hebben. Onzeker is wat de toekomstige impact hiervan zal zijn. Met het museumprotocol garanderen we de veiligheid van de bezoekers en medewerkers door met hygiënische installaties, eenrichtings looppaden te werken en gebruik te maken van de timeslots voor regulering van maximum en spreiding van bezoekers. Een recent groot publieksonderzoek laat zien dat het publiek zich veilig voelt in de musea en dat de waardering voor de sector erg groot is. Dit geeft vertrouwen dat de maatregelen effectief zijn.

Ook de AVG wetgeving is de laatste jaren verder aangescherpt en dit betekent voor een organisatie dat je moet voldoen aan strengere wetgeving. Risico hierbij is dat je kwetsbaar bent als je te weinig doet aan de AVG en dan niet compliant bent. Rijksmuseum Boerhaave is momenteel bezig met het proces om het bewustzijn intern verder te verhogen. Hierbij werken we samen met een extern bureau dat ons adviseert om de compliance verder te verbeteren. Het blijft een continu proces om je hier als organisatie verder in te ontwikkelen. Daarnaast is er intern een privacy officer aangewezen om als aanspreekpunt te dienen en te bewaken dat Rijksmuseum Boerhaave AVG-proof is.

Exploitatieresultaat en financiële positie

Financieel heeft het museum veel last gehad van de coronacrisis en was de impact hiervan groot. Het aantal bezoekers werd gemaximeerd en het museum is in totaal 20 weken dicht geweest. Het gevolg was dat met name de publieksinkomsten zwaar onder druk stonden en fors lager uitkwamen dan de begroting. In 2020 waren de publieksinkomsten in totaal € 0,5 mln en komen daarmee ook € 0,5 mln lager uit dan begroot. Daar stond tegenover dat de lagere publieksinkomsten bijna volledig werden gecompenseerd door een ruimhartige bijdrage van de Rijksoverheid. Rijksmuseum Boerhaave heeft € 517k als extra ondersteuning mogen ontvangen. Aan subsidies is in totaal € 5,7 mln ontvangen.

Totale baten zijn uitgekomen op € 6,7 mln en € 0,1 mln hoger dan begroot.

Als gevolg van de coronacrisis is er kritisch gekeken naar de kosten en waar nodig zijn deze verlaagd of uitgesteld. Voorbeelden zijn het verlagen van de kosten van tijdelijke tentoonstellingen en de latere openstelling van *Besmet!* Daarnaast worden er logischerwijs ook minder kosten gemaakt doordat het museum deels dicht is geweest. Zo waren de kosten voor inkoop voor de winkel en horeca en kosten voor educatie, marketing en communicatie aanzienlijk lager. Ook bij Collectiebeheer is duidelijk merkbaar geweest dat het museum lang dicht was en er weinig activiteiten in het museum plaatsvonden. Door de kosten te verlagen, de positieve ontwikkelingen met Development, en de compensatie van de overheid voor de derving van publieksinkomsten, is het ondanks de coronacrisis gelukt om het jaar financieel goed af te sluiten en een positief resultaat te laten zien. Hiermee is Rijksmuseum Boerhaave in staat om de bestemmingsreserve vernieuwing aan te vullen. Ook kon de algemene reserve op het gewenste niveau worden gebracht. Met dit weerstandsvermogen kan in de toekomst een jaar derving van publieksinkomsten worden opgevangen. Daarmee heeft het museum per 31 december 2020 een algemene reserve van € 974.232.

Eigen inkomsten

De eigen inkomsten van Rijksmuseum Boerhaave bestaan uit die opbrengsten die het museum zelf genereert en in verhouding tot de totale subsidies. Het betreft de publieksinkomsten en bijdragen van particulieren, bedrijven en fondsen. Deze waren als gevolg van de coronacrisis een stuk lager dan 2019. De totale eigen inkomsten waren in 2020 € 1,0 mln en de totale subsidies € 5,7 mln. Hiermee komt het percentage eigen inkomsten uit op 17% tegenover 33% in 2019. Het doel en de ambitie is om de komende jaren weer te gaan groeien naar 30% eigen inkomsten. De groei moet gaan komen van meer bezoekers, verkoop van tentoonstellingen, verhuur van de congresruimte inclusief catering en development.

Financiën

Balans per 31 december 2020

ACTIVA	2020		2019	
	€	€	€	€
Vaste activa				
Materiële vaste activa		5.549.466		6.464.884
Vlottende activa				
Vorraden		21.296		13.979
Vorderingen				
- Debiteuren	45.067		74.103	
- Belastingen	77.540		151.992	
- Overige vorderingen en overlopende activa	209.877		230.773	
Liquide middelen		332.484		456.868
		3.411.769		2.114.982
		3.765.549		2.585.829
Totaal activa		9.315.015		9.050.713

PASSIVA	2020		2019	
	€	€	€	€
Eigen vermogen				
Algemene reserve	996.332		672.493	
Bestemmingsfonds OCW	-		-	
Bestemmingsreserves	1.615.983		1.733.004	
		2.612.315		2.405.497
Voorzieningen		33.005		29.934
Langlopende schulden		5.833.550		5.664.777
Kortlopende schulden				
Vooruit ontvangen projectsubsidies	0		22.733	
Schulden aan leveranciers	63.054		241.838	
Belastingen en premies sociale verzekeringen	103.455		98.893	
Overige schulden en overlopende passiva	669.636		587.041	
		836.145		950.505
Totaal passiva		9.315.015		9.050.713

Exploitatierkening

Categoriale exploitatierkening 2020

	WERKELIJK 2020	BEGROTING 2020	WERKELIJK 2019
BATEN	€	€	€
Opbrengsten			
Directe opbrengsten:			
- Publieksinkomsten	504.916	982.456	923.228
- Overige inkomsten	35.285	44.170	234.796
Indirecte opbrengsten	49.297	57.200	71.746
Totaal Opbrengsten	589.498	1.083.826	1.229.770
Subsidies			
Structurele subsidie Ministerie van OCW			
- Erfgoedwet, collectiebeheer	1.237.128	1.230.480	1.200.468
- Culturele basisinfrastructuur	2.199.866	2.188.044	2.134.677
- Erfgoedwet, huisvesting	1.389.227	1.392.359	1.366.704
Incidentele subsidie Ministerie van OCW	842.693	235.000	636.733
Overige incidentele publieke subsidies	54.000	50.000	72.120
Bijdragen private middelen			
- Particulieren incl. vriendenstichting	151.200	152.200	149.900
- Bedrijven	224.646	135.100	146.769
- Private fondsen	46.000	150.000	29.444
- Goede doelen loterijen	96	-	95
Totaal Subsidies / Bijdragen	6.144.856	5.533.183	5.736.910
Totale Baten	6.734.354	6.617.009	6.966.680

	WERKELIJK 2020	BEGROTING 2020	WERKELIJK 2019
LASTEN	€	€	€
Personeelslasten	2.964.433	3.008.297	2.818.747
Afschrijvingen	945.572	976.903	1.016.937
Huisvestingslasten	1.365.598	1.356.600	1.691.785
Aankopen	161.903	166.200	155.790
Overige lasten	1.089.476	1.432.085	1.499.845
Totale Lasten	6.526.982	6.940.085	7.183.104
Saldo uit gewone bedrijfsvoering	207.372	-/- 323.076	-/- 216.424
Af: bestemd voor toekomstige dekking van investeringen	-/- 424.000	-/- 215.000	-/- 80.137
Bij: besteding bestemmingsfonds OCW	-	-	2.296
Af: dekking via in het verleden gevormde fondsen	541.021	550.000	618.520
Saldo rentebaten en -lasten	-554	-	267
Exploitatieresultaat	323.839	11.924	324.522

Colofon

Redactie: Annelore Scholten, Rijksmuseum Boerhaave
Ontwerp: Karlijne Brand, Studio BrandendZant
Fotoverantwoording: Mike Bink, Fred Ernst

Rijksmuseum Boerhaave
Lange Sint Agnietenstraat 10
2312 WC Leiden

Postbus / P.O. Box 11280
2301 EG Leiden The Netherlands

Tel. 071 7519999
www.rijksmuseumboerhaave.nl

Entree naar tentoonstellingsruimte Besmet!

**rijksmuseum
boerhaave**